

A „Holló”

Exportálva a Wikiforrásból: 2024. augusztus 28.

A „Holló”

szerző: [Kosztolányi Dezső](#)

Nyugat · / · 1913 · / · 1913. 21. szám A többi, hasonló című művet lásd az [egyértelműsítő lapon](#).

(Válasz Elek Artúrnak)

Nem szeretek a versekhez előszót írni és utószót sem. A vers magáért beszél. Ezért nem tűzdeltem körül magyarázó szavakkal a Nyugat tizennyolcadik számában megjelent „Holló” fordításomat, de most kénytelen vagyok pár megjegyzést tenni, minthogy Elek Artúr, Poe alapos ismerője a Nyugat előbbi számában bírálattal tisztelt meg. Cikkében jellemzi a munkámat és a célomat is.

„Kosztolányi – írja – a „Holló”-nak leginkább a zenei tartalmát akarja nyelvünkön érzékeltetni... Aki Poe „Holló”-ját először az ő fordításában fogja olvasni, azt egyszeriben megragadja majd az eredetinek a hangulata...”

Mindössze csak ezt akartam: olyan magyar költeményt, amely ugyanazt a hangulatot kelti, mint az angol.

Bírálatának második részében kifogásokat tesz a fordítás hűsége ellen. Ezen a ponton bennünket elvi különbségek választanak el. Lehet arról vitatkozni, hogy a műfordítás egyáltalán jogosult-e, vagy sem. Vallhatja valaki (mint Elek Artúr), hogy verset csak prózában szabad fordítani. Ha azonban elismerjük a műfordítás jogosultságát, akkor nem lehet és nem szabad a műfordítótól betű szerint való

hűséget követelni. Mert a betű szerint való hűség hűtlenség. A nyelvek matériája különböző. Elek Artúr, aki nemcsak az irodalomnak, de a képzőművészetnek is szorgalmas bűvárja, tudja, hogy a szobrász másképp oldja meg a feladatát, hogyha márványból vagy terracottából, vagy fából kell megmintáznia egy alakot. Az anyagszerűség változtatást parancsol rá, és a szobron mindig ketten dolgoznak: a szobrász és maga az anyag. Ilyen munka a műfordítás is. Egy szobrot kell más anyagból megformálni, vagy egy zenedarabot kell más hangnembe, más hangszerre transzponálni. Nekem a legfőbb ambícióm, hogy szép magyar verset adjak, amely az eredetit lehetőségig megközelíti. A szó szerint való hűség és a szépség többnyire ellenségek. Elek Artúr például a saját prózai fordításában közöl egy részt, amely hű, és én belőle mégse ismerem Poera. Ezért tartom vele szemben teljesen hamisnak a prózai fordítást. Mert a versből épp a lelkét, a verset veszi el. A műfordítás művészi munka, kompromisszumok sorozata, sok kompromisszum legügyesebb megoldása – ha úgy tetszik –, zseniális csalás. De költeményt a törvényszéki hites tolmács hűségével oly kevésbé lehet lefordítani, mint egy szójátékot. Újat kell alkotni helyette, másikat, amely vele lélekben, zenében, formában mégis azonos, hamisat, amely mégis igaz.

A „Holló”-t is bátor lélekkel költöttem át, a nyári hónapokban, olyanfajta lelkiállapotban, mint amilyenben a saját verseim gerjedeznek. Séta közben, külföldön, hosszú vasutazások alatt görgettem magamban az angol verset,

amelyet majd kívülről tudok, és a pillanat tűzében kerestem olyan szavakat, amelyek a magyar nyelv matériájával ugyanazt mondják, mint az angol szavak. Ha a fantáziámat meglódította egy szó, nem futottam vissza a betűkhöz, hanem tovább repültem. Mondanom sem kell, hogy másutt a műfordítástól én is pedánsul megkövetelem a hűséget, éppúgy, mint a szépséget. De a szépség, a zene ennél a költeménynél fontosabb. Micsoda hipnotizáló, zsongító rímei vannak. Azok a hűtlenségek, amelyeket Elek Artúr felhoz, egytől egyig öntudatosak, és a lélekhez való hűségek. Öntudatosan formáltam meg az egész költemény tervét, és mert rájöttem, hogy e gazdag, muzsikáló ritmus mellett mind a kettőt megtartani lehetetlenség, az intenzív munkám és az aritmetikai tervezgetésem együttes eredménye az lett, hogy inkább a szavakhoz voltam hűtelen a zene javára, inkább adtam zenei verset, mint egy langyos átköltést, amelyről adatok segítségével kell beigazolni, hogy mégis jó és szép.

Mindenekelőtt tisztázzuk a refrén kérdését. Elek Artúr nem kifogásolja az én refrénemet, de megjegyzi, hogy Lévy József „legértékesebb trouvaille”-a a „soha már”. Mikor – egy szeszélyes percben – rászántam magam erre a nehéz feladatra, rögtön tisztán állott előttem, hogy egyetlenegy mód van a refrén megoldását, az, amit én választottam, és egyetlenegy tilos refrén van, az, amit Lévy József választott. A „soha már” károg. A „sohasem” susog. Nagyszerű lenne a „soha már”, hogyha lenne értelme. De nincs értelme. A magyar nyelvhasználat nem ismeri.

Erőszakos, kellemetlen és csinált. Ha a „Holló” csak egyszer mondaná, még hagyján. De nagyon sok szak végén ismétli, úgyhogy ez a nyilvánvalóan odarántott két szó, amely eddig a gyakorlat folytán még sohasem forrott egybe, rám enyhén komikus hatást tesz. Csodálatos, hogy ez nem szúrt szemet Elek Artúrnak, aki az értelmi hűséghez és a közvetlenséghez olyannyira ragaszkodik. Aztán nemcsak egy refrén van: a kezdő strófák refrénje csak részben egyező a későbbiekkel. A refrén alapjában a „more” szó, nálam a „sem”, amely a „sohasem”-mel és a „semmisem”-mel éppoly természetesen váltakozik, mint a „nothing-more” és a „never-more”. A káromást a magyar költő kénytelen mással és másutt éreztetni, mint ahogy én is tettem. Tilos azonban – ezerszer tilos – erőszakot elkövetni a magyar nyelven. Azok, akik a „soha már”-t használták, a vers elején kénytelenek azt mondani „senki már” és „semmi már”. Bocsánat, de ez egyenesen komikus már.

Engedelmet kérek az olvasótól, hogy részletekbe bocsátkozom, ezúttal azonban fel kell nyitnom a műhelyem ajtaját is, és sorra kell vennem azokat a részeket, amelyeket Elek Artúr kifogásolt. A műfordítónak úgy kell dolgoznia, hogy célt találjon. A cél az eredeti költemény. Ha görcsösen ragaszkodik hozzá, nem jut oda, ahová akar. Céloznia kell, mint a jó céllövőnek, aki tudja – nem – érzi, a kezével, az idegeivel érzi, hogy a puska csövét magasabbra kell tartania, mint amilyen magasan a célt látja, mert a golyót röptében lefelé húzza a gravitáció. Így – előzetes ravaszsággal – a golyó útját pont a célhoz tereli. Az én

munkám is hasonlatos ehhez. Egy helyütt például ezt írja Poe: „Thrilled me – filled me with fantastic terror never felt before.” (Szóról szóra: Ezelőtt sohasem érzett fantasztikus félelem szűrte át és töltött el.) Bizonyos, hogy a „sohasem érzett félelem” szépen cseng angolul, de az is bizonyos, hogy magyarul, ily kitétel ma már csak ponyvaregényekben olvasható. Mást kellett tehát keresnem, amellet a szójátékot s a mindig körben forgó visszatérő rímet is vissza kell adnom. Ez lett tehát a sorból: „Félelemnek tőre szúrja – fúrja által a szívem.” Az eredetiben nincs szó tőről, de mégis ez a sor a hű és nem az a „sohasem érzett félelem”, amit semmi áron se írnék le. Elek Artúr elismeri, hogy egyetlenegy félreértés sincs a fordításomban. Csak a hűséget nem találja elegendőnek. Pontos prózai fordításban közöl két sort: „Mélyen a sötétbe nézve, hosszan álltam ott csodálkozva, félve, kételkedve, olyan álmokat álmodva, miket soha előttem halandó álmodni nem mert.” Utána bizonyítékul idézi a fordításom idevonatkozó részét: „A sűrű sötétbe nézek, álmodok vadat, merészet (!). Mint az őrült, mint a részeg (!) bódorogva kétesen.”

Én az igazam mellett hozom fel épp e kifogását. Az az álom, amit halandó álmodni nem mert, vad, merész, őrült és részeg, az én szavaim csak magyar versekben csengetik meg Poe kifejezését, és testet adnak annak, ami a költemény későbbi szakaiban megvan. Ha itt, ennyi szabadságot nem engedünk a műfordítónak, akkor mindörökre le kell mondanunk a műfordítás lehetőségéről. Alább két rímet kifogásol, amit én stílszerűnek és

jellemzőnek tartok. Eléggé ismerem az angol költészetet, és jó lélekkel állíthatom, hogy Poe e versében sokszor furcsán szikrázó, és rendkívüli rímekeket használ. Tessék ítélni:

„Surely said I, surely that is something at my window
lattice.” E két mérföldnyi messzeségben lévő szó
összehozása – azt hiszem – minden további bizonyítást
feleslegessé tesz.

Aztán az önkényességem bizonyítására felhossa, hogy egyik szakban nem adtam vissza azt, hogy „Gileádban nincsen balzsam”. Módomban volna megmutatni több fogalmazványomat – az egyik még diákkoromból származik –, amelyben igenis szóról szóra ezt írtam, de később a sor latolása, zenei értékének felbecsülése után, elvettem, minthogy magyarul rossznak éreztem, és egy általánosabb képpel helyettesíttem, amely – elismerem – nem olyan precíz, de a zeneiségével sokért kárpótol. Nemcsak szavakkal lehet közölni értelmet, de intuitive, ritmussal is. Most pedig, hogy Elek Artúr szememre veti e kifejezés elhagyását, nemcsak érzem, de tudom is, miért cselekedtem így. Az érzésemet, amely munkám vezetője volt, pontosan analizáltam és kiderült, hogy ez az érzés, amely a költő helyett gondolkozik is és virraszt fölötte, amíg ír, ezúttal se csalt meg. Én a „Holló”-t a magyar olvasóközönségnek szántam, az olvasóink zöme pedig katolikusokból és zsidókból telik ki, akik a bibliát nem első kézből ismerik, mint az amerikai és angol protestánsok, Poe közvetlen közönsége. Az angolul író Poe tehát

hivatkozhatott erre, de nekem nem szabad, mert vele az olvasót megállítanám, és míg a másik szak olvasásához kezdene, a lexikonhoz kellene futnia. Itt a hűség ismét hűtlenség lenne.

Marad az utolsó szak, amelyben Elek Artúr ismét több kifogásolnivalót talál. Egyik sorom így kezdődik: „A szoborról, a komorról...” Elek Artúr megfelkiáltójelezi a „komor” szót, mert nincs benne az eredetiben. Istenem, én itt egy szójátékot fordítottam le, amivel – főlebből – adós maradtam. Az „álmodó” démon helyett azt írtam, hogy „alvó” démon. Mert az álmodó magyarul lágy és költői. Poe pedig ezzel a szóval a holló rémes és titokzatos voltát akarta festeni. Úgy éreztem, hogy az „alvó” démon rémesebb és titokzatosabb, mint az „álmodó” démon. A műfordítás hűtlen hűsége követelte tőlem a változtatásokat. Ez követelte azt is, hogy az utolsó sorokat így fordítsam: „Nő az éjjel, nő az árnyék, terjed egyre csöndesen s nem virrad meg – sohasem.” Az eredetiben az áll, hogy a padlón ingó árnyéktól sohasem menekszik meg a költő. Angolul ez döbbenetesen hat. A magyar ember azonban az örök éjszakát úgy látja, hogy sohasem virrad meg. Ez a zárószó, a nyelvünk szelleméből fakad, magyar trouvaille, és hittel vallom, hogy a magyar „Holló” csakis így végződhet. Népdalaink lelkét akartam megszólaltatni e helyütt és másutt is, aminthogy Poe is egyszerű, mint a népdal. Közben teljes zenekarral kellett dolgoznom. Elek Artúr azonban elcsodálkozik, néhány szabadabb helyen, nem veszi figyelembe, hogy műfordítani mégis annyi, mint

gúzsba kötötte tancolni.

Egyetlenegy pontban egyezem a kritikájával. Abban, hogy Poe költeménye néhol nyugodtabb. Igaz, a versen megérik az egyéniségem verete. Ha költő költi át e verset, mindig ez a vád éri. Én azonban természetesnek látom, hogy a véremen átszűrt szavakkal szólaltattam meg a „Hollót”-t, és biztos vagyok, hogy akik majd később, nálam jobbat, zeneibbet, hűbbet próbálnak alkotni, azokkal az elvekkkel, azokon a nyomokon indulnak el majd, mint én. Az angol és a magyar nyelv, Poe egyéniségének és az én egyéniségemnek természetes eredője a munkám. Hiszen azon a versen, ami a Nyugatban megjelent, nemcsak Poe neve szerepel, hanem az enyém is.

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](#)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](#)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](#)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

- Zlajos
- Adam78
- FBöbe

1. [↑ https://wikisource.org](https://wikisource.org)
2. [↑ https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0](https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)
3. [↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)
4. [↑ https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium](https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium)